הכל כשרין לראות את הנגעים

יצחק ספיר - נעם זהר

שנינו "הכל כשרין לראות את הנגעים אלא שהטומאה והטהרה בידי כהן אומרים לו אמור טמא והוא אומר טמא אמור טהור והוא אומר טהור..." (נגעים ג, א).

א. דין טומאת צרעת שונה מכל דיני הטומאה האחרים, בשאר הטומאות אדם נטמא בלי "הכרזה" הנוגע במת או בכל אב טומאה אחר טמא מיד ואילו בטומאת צרעת אין המצורע נטמא עד שיכריז כהן כי טמא הוא, הפסיקה בענין טומאת צרעת אינה אלא בידי כהן ולכך מכוונים דברי המשנה הטומאה והטהרה ביד כהן כו'.

ב. מפשטות לשון המשנה נראה כי ישנם שני דינים: א. ראית הנגע ובחינתו. ב. הכרזת הטומאה. כפי שכתבנו הרי הכרזת הטומאה חייבת להעשות מפי כהן, מה בענין הראי' והבחינה? כיון שלענין הכרזת הטומאה מעטה המשנה אלא שהטומאה והטהרה ביד כהן ובענין הראי' כתבה המשנה הכל כשרין לראות את הנגעים משמע כי לענין הראי' אפשר שמי שאינו כהן יראה את הנגע.

ג. 1) בכתוב נאמר "אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת... והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים וראה הכהן את הנגע בעור הבשר... וראהו הכהן וטמא אותו" (ויקרא יג, ב-ג). בלשון הכתוב כמה וכמה יתורים. אפשר הי' לקצר ולכתב - "והובא אל הכהן". מן היתור למדו חז"ל בספרא כמה למודים. וז"ל ספרא "והובא אל אהרן אין לי אלא אהרן עצמו מנין לרבות כהן אחר? תלמוד לומר הכהן מנין לרבות בעלי מומין תלמוד לומר מבניו או יכול שאני מרבה חללים? ת"ל הכהנים יצאו חללים ומנין לרבות כל ישראל? ת"ל או אל אחד (פרשת נגעים א,ח). הלכה זו קשה שכן אם נתרבו כל ישראל מה טעם להזכיר כהנים? ועוד חלל הרי הוא כישראלי לכל דבר ואילו כאן למדנו כי חללים נתמעטו וישראלים נתרבו ומה טעם בדבר?

2) שאלות אלו נתקשה בהן גם התנא ובהלכה הבאה הוא ממשיך "אם סופינו לרבות כל ישראל מה ת"ל "או אל אחד מבניו הכהנים"? אלא ללמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן. הא כיצד? חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אף על פי שוטה אמור טמא והוא אומר טמא אמור טהור והוא אומר טהור.

3) פשט דברי הספרא תואמים את פשט לשון המשנה כפי שכתבנו (לעיל ב.) היינו ישנם שני דינים: א. ראי' והיא כשרה אף במי שאינו כהן. ב. קביעת טומאה וטהרה, וזו אינה אלא בכהן. ואם כן הרבויים של כהן בעל מום הם לקביעת טומאה וטהרה, וחלל נתמעט מדין זה ואילו ישראל נתרבה לדין הראי' (וכמדתו מן הסתם חלל). דברים אלו מתבררים היטב ע"י התנא כשהוא אומר חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אע"פ שוטה אמור טמא והוא אומר טמא, וברור כי כהן שוטה אינו יכול לראות ולבחון נגע כל יכלתו היא להכריז טמא ע"פ הוראות הישראלי הבקי.

4) אם נעיין בלשון הפסוק והספרא נוכל לאשר את דברינו. בפסוק נאמר "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים", היתורים הם (על פי הסדר!) 1. הכהן. 2. או אל אחד. 3. מבניו. 4. הכהנים. ולכאורה לפי סדר זה הי' על התנא לדרוש והנה התנא דורש ע"פ הסדר הבא:

1. אהרן הכהן - לרבות כהן אחר (לבד מאהרן שהוא כהן גדול) 2. מבניו - לרבות בעלי מומין
3. הכהנים - יצאו חללים 4. או אל אחד - לרבות כל ישראל.
היינו היתור השני ע"פ סדר הפסוק נדרש אהרון! ע"פ מה שכתבנו הרי הדברים ברורים הדרשות מן המלים "הכהן" "מבניו" "הכהנים" עוסקות כולן בדין קביעת טומאת או טהרת המצורע ודין זה אינו אלא בכהן ודרשו חז"ל אפילו כהן שאינו כהן גדול ואפילו בעל מום אך חלל פסול, ואילו היתור השני לא נדרש לענין הפסיקה אלא לענין ראית הנגע ובחינתו ודין זה אינו תלוי בהכרח בדין הפסיקה ואף ישראלים כשרים לו לפיכך הועברה הדרשה אל הסוף!

ד. נעיין עתה בדברי מפרשי המשנה.

1. הר"ש - הכל כשרין לאתויי שאינו בקי בהן ובשמותיהן והוא דמסברי ליה וסבר כדמפרש בריש ערכין (ג.) והא דאמרינן בפ"ק דשבועות (ו.) כל כהן שאינו בקי בהן ובשמותיהן אינו רואה את הנגעים הינו בפני עצמו. אבל חכם עמו רואה ומרבי ליה בתורת כהנים מדכתיב והובא אל אהרן הכהן וגו'... מאי או אל אחד לרבות כל ישראל...

2. ברור כי הר"ש הבין שלא כפי שכתבנו. אנו הסקנו כי ישנם שני דינים ראית הנגע ובחינתו ודין זה אף בישראלי ואילו קביעת הטומאה ביד כהן, על פי הר"ש הראי' והקביעה הם שני פרטים של דין אחד וכפי שהפסיקה אינה אלא ע"פ כהן כך גם הראי' ע"פ כהן אלא שמצד עיקר הדין צריך שיהא הכהן הרואה את הנגע בקי בכל הלכות צרעת על כל פרטיהן (עיין לקמן) אך אם אין הוא בקי אפשר שיעזר בישראלי בקי שיראה ויסביר לו ולאור ההסבר יראה הכהן את הנגע ויפסוק. כמו הר"ש פרשו גם הרא"ש ורע"ב.

3. פרוש זה יש להקשות עליו מכמה צדדים. א. בתו"כ נאמר כי הישראלי רואה ואומר לכהן אע"פ שוטה אמור טמא והוא אומר טמא ובפשטות הדברים שוטה הרי הוא חסר דעת ואין הוא בכלל "דמסברי ליה וסבר"? קושי' זו קשה היתה לרא"ש והוא נדחק לפרש "ולאו דוקא שוטה דהא בעינן דמסברו ליה וסבר, אלא לגבי חכם ישראל קרי ליה שוטה" עכ"ל (וכן הוא בערכין ג, תוד"ה דמסברי ליה).

ב. מדויק לשון המשנה הכל כשרין לראות את הנגע אלא שהטומאה והטהרה בידי כהן, משמע שהראי' אינה דוקא ביד כהן (ראה לעיל ב.).
אפשר אולי שהמפרשים לא גרסו "אלא" (שהיא מילת המפתח לדיוק) ואכן בפירוש הרע"ב הדבור מתחיל שהטומאה והטהרה ביד כהן ולא אלא שהטומאה והטהרה ביד כהן ודו"ק.

4. תוקף דברי הר"שהוא שאין הראי' אלא ע"י כהן, אם אין הכהן בקי אפשר שיסייע בידו ישראלי בקי וזה בתנאי שהכהן יבין את אשר מסביר לו החכם והוא יהיה הרואה והפוסק. הר"ש הקשה על פרשו מן הגמרא בשבועות בה נאמר כי כהן שאינו בקי בכל מראות הנגעים לסוגיהם אינו רשאי לראות את הנגע ותרץ כי אינו רשאי לראות בעצמו אך אם הוא מסתייע בראיתו בישראלי מומחה רשאי.

מקור הדין שבגמרת שבועות במפרא.

בסכום כל דיני נגעים נאמר זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית ולשאת ולספחת ולבהרת להורת ביום הטמא וביום הטהור זאת תורת הצרעת (ויקרא יד נד-נז). נדרש

בספרא "מנין אתה אומר כהן שבקי בנגעים אבל לא בנתקים בנתקים אבל לא בנגעים בנתקים ולא בבגדים בבגדים ולא בבתים (כך הגרסה ע"פ הגר"א) לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהם ובשמותיהם.

ממדרש זה ומן הגמרא בערכין למד הר"ש כי המצב הרצוי הוא שכהן בקי יראה ובדיעבד אפשר שיראה את הנגע כהן שאינו בקי ובלבד שיהא בכלל מסברי ליה ומסבר ויסתייע בישראל בקי.

ה. 1. נעסוק עתה בגמרא שבערכין שם נאמר: "הכל רואין את הנגעים הכל כשרין לראות את הנגעים לאתויי מאי? לאתויי שאינו בקי בהן ובשמותיהן. והאמר מר אינו בקי בהן ובשמותיהן אינו רואה את הנגעים? אמר רבינא לא קשיא הא דמסברי ליה וסבר הא דמסברי ליה ולא סבר". אם כן בפשטות משמע כדברי הר"ש היינו נתרבה לדין ראי' כהן דמסברו ליה וסבר ואילו כהן שוטה (-אפילו אינו שוטה ממש אלא דמסברו ליה ולא סבר) אינו רשאי לראות.

2. הגמרא הביאה שני מקורות: א. הכל רואין את הנגעים.

ב. הכל כשרין לראות את הנגעים.

רש"י, תוספות ורבנו גרשון בפרוש ראשון מסבירים כי אכן שני מקורות כאן וז"ל תוספות "הכל רואין הכל כשרין לראות חדא הוא ולאו גבי הדדי תניא" עכ"ל.

לשטה זו הרי לפנינו שני מקורות תנאיים שבשניהם נאמרה הלכה אחת. אך שטה זו קשה מכמה פנים: א. המקור הראשון - הכל רואין את הנגעים הרי הוא ברייתא ואילו המקור השני משנה ערוכה (משנתנו!) ומדוע הקדימה הגמרא את הברייתא?

ב. אם נדיק נראה כי הלשון אינה שוה, במקור הראשון נאמר הכל רואין וזוהי לשון לכתחילה, ובשני הכל כשרין לראות ובדר"כ אין זו לשון של לכתחילה (וכמובן צ"ע מדוע הובאו שני מקורות שונים כדי לדיק בהם דיוק אחד ואל שאלה זו התייחסו רש"י, תוס' ור"ג).

3. רבנו גרשום בפרוש שני חלק בדרך אחרת וז"ל "...ואיכא דאמרי הכל רואין את הנגעים - הכל יכולין לראות את הנגעים אע"פ שאינן בקיאים והכל כשרין לראות את הנגעים אע"ג שהמקרא תלהו בכהנים..." עכ"ל. ברור אם כן כי מן הלשון הכל כשרין לראות את הנגעים למד רבנו גרשום שבדיעבד יכול ישראל לראות ומן הלשון הכל רואין ריבה רבנו גרשום כהן דמסברו ליה וסבר. ברור אם כן כי רבנו גרשום מפרש את משנתנו בפשט לשונה וכפשט דברי הספרא שהבאנו (לעיל ב, ג) ואילו מן האמור "הכל רואין" למד רבנו גרשום שכהן שאינו בקי, והוא בכלל דמסברו ליה וסבר, יראה את הנגע כשעמו ישראלי בקי.

4. לשטה זו דנה הגמרא רק ברבוי שנתרבה בהכל רואין, שכן רבוי ישראלי בקי כתוב בפרוש בספרא ובמשנה.

רבנו גרשום אינו חייב להדחק ולומר "חדא הוא ולאו גבי הדדי איתמר" לשטתו אפשר שלפנינו ברייתא אחת ובה שני דינים.

אפשר גם שר"ג יסבור כי שני מקורות לפנינו - הברייתא - הכל רואין את הנגעים, ומשנתנו - הכל כשרין לראות את הנגעים.

לשטתו אין מקום לשאול מדוע הקדימה הגמרא את הברייתא שכן בברייתא רוצה הגמרא לדון! אך יש לשאול אם כן מדוע הובאה משנתנו? ונראה כי אם לא היתה הגמרא מביאה את המשנה הי' אפשר לומר לאחויי ישראל ובכהן שוטה לכך הובאה המשנה שממנה כבר לומדים דין ישראלי הרואה

ובגלל שנוי הלשון אי אפשר לומר שגם בבריתא נתרבה ישראלי!

ו. 1. לפי פרוש זה של רבנו גרשום הרי ישנן שלש אפשרויות:

א) כהן בקי - רואה ופוסק.

ב) כהן שאינו בקי אך הוא בכלל מסברו ליה וסבר - רואה ע"י ישראל בקי ופוסק - דין זה נדון בסוגי-ה בערכין.

ג) כהן שוטה (ובכלל שוטה מי שאינו בגדר מסברו ליה וסבר) - ישראל בקי רואה והכהן פוסק, בדין זה עוסקת משנתנו וההלכה שבספרא.

לפי שטתו אין סתירה בין המקורות אלא הם משלימים זה את זה.

2. נלמד עתה את דברי הרמב"ם (בפרושו למשנה לא עמד הרמב"ם על ענין זה). בפרק א' מהלכות טומאת צרעת הלכה ג' כתב הרמב"ם וז"ל "...א"כ למה מנאום חכמים ואמרו מראות נגעים שתים שהן ארבע? כדי להבין במראות שכל כהן שאינו מכיר המראות ושמותיהן כשמלמדין אותו ומודיעין אותו לא יראה הנגע עד שיבין ויכיר ויאמר זוהי הבהרת וזוהי ספחתה זוהי השאת וזוהי ספחתה". הלכה זו עוסקת בכהן דמסברו ליה וסבר ואכן מדיק הרמב"ם וברור מלשונו כי הכהן הוא שרואה את הנגעים. אם יעלה על הדעת שמדובר כאן בכהן בקי הרי מדברי הר"מ בפרק ט' סוף הלכה ב' יתברר שאין הדברים כן וז"ל "אבל אם הי' הכהן רואה וסומך על עצמו אסור לו לראות את הנגע מכל הנגעים עד שיורנו רבו ויהיה בקי בכל הנגעים ובשמותיהן בנגעי אדם כולן ובנגעי בגדים ובנגעי בתים". כפל הלשון אם יהיה הכהן רואה וסומך על עצמו מלמד כי אפשר שיראה הכהן ולא יסמוך על עצמו! וזה כפי שכתב בפרק א'. ויותר מזה הבקיאות הנדרשת מכהן הסומך על עצמו היא בכל תורת הנגעים ואילו בפרק א' נראה שדי שילמדוהו להבחין בסוגי הנגע הנדון.

אם כן לפי הרמב"ם כהן בקי יראה בעצמו ובלבד שיהא בקי בכל מיני הנגעים, אם איתו בקי הרי אם מלמדים אותו להבחין במראות הנגע אותו הוא בא לראות הרי הוא בכלל רואה ואינו סומך על עצמו.

כהן שאינו יודע בכל דמסברו ליה לא יראה את הנגע אלא יראנו ישראלי בקי וז"ל הרמב"ם "...כהן שאינו יודע לראות החכם רואהו (!) ואומר לו אמור טמא והכהן אומר טמא אמור טהור והכהן אומר טהור הסגירו והוא מסגירו שנאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ואפילו הי' הכהן קטן או שוטה החכם אומר לו והוא מחליט או פוטר או סוגר..." (הל' טמ"צ ט,ב).

ומדויקת לשון הרמב"ם - כהן שאינו יודע לראות - החכם רואהו.

ובפרק א כתב - כהן שאינו מכיר המראות ושמותיהן כשמלמדין אותו... לא יראה את הנגע עד שיבין...

בפרק ט' - כהן שאינו יודע לראות.

בפרק א' - כהן שאינו מכיר המראות משמע שיודע הוא לראות אם ילמד.

בפרק ט' - החכם רואהו.

בפרק א' - לא יראה (הכהן)... עד שיבין - ובודאי כשיכיר יראה.

3. נראה אם כן כי רבנו גרשום והרמב"ם פרשו את הסוגיה בענין אחד שלא כר"ש הרא"ש וסיעתם. (ועיין בכסף משנה שדוחק לפרש דברי רבנו כדברי הר"ש).

ז. סכום.

בדיני רואי הנגעים נחלקו רבותינו הראשונים. מחלקתם תלוי' בפרוש הסוגי' בערכין, לפי הרמב"ם ורבנו גרשום הכל רואין - בא לרבות כהן שאינו בקי ע"י ישראל בקי ובענין זה דנה הסוגי', הכל כשרין לראות לרבות ישראל כאשר הכהן אינו יכול לראות אפילו ע"י ישראלי בקי. הגמרא לא דנה בענין זה שכן רבוי ישראל בקי נאמר בספרא ומשתמע מפשטות לשון המשנה (לעיל ב, ג) (עין לעיל ה, 4 מדע הביאה הגמרא את "הכל כשרין").

לפי שטה זו הרי הרא' והפסיקה הם שני דינים שאינם תלויים בהכרח. המצב הרצוי הוא שכהן בקי יראה ויפסוק אם אינו בקי אך מבין כשמראים לו יראה הכהן בעזרת הישראלי והבקי ויפסוק ואילו כהן שוטה (ודוק - הרמב"ם כתב קטן או שוטה, כתב הרמב"ם קטן למרות שלא נזכר בספרא כדי להרציא מפרוש הרא"ש (לעיל ד, 3).

לפי הר"ש והסבורים כמותו הרי הכל רואין והכל כשרים לראות הם שני מקורות שונים המלמדים דין אחד - כהן דמסברו ליה וסבר יראה את הנגע בעזרת ישראלי, כיון שלמדו כך בגמרא נדחקו לפרש כך את משנתנו ואת הספרא.

לשטתם הרי הרא' והפסיקה הם פרטים של דין אחד וכפי שהפסיקה אינה אלא ביד כהן כך גם הרא', וכהן שאינו בכלל מסברו ליה וסבר אינו יכול לראות ונתמעט מדין נגעים.